

З эпістальнай спадчыны ўзвышэнцаў (Лісты Я. Пушчы да А. Бабарэкі)

У кастрычніку 1927 года Язэп Пушча пакінуў Мінск, каб працягнуць вучобу на факультэце мовы і матэрыяльнай культуры Ленінградскага дзяржаўнага ўніверсітэта. Да гэтага былі два гады вучобы на педагагічным факультэце БДУ, літаратурнае аб'яднанне “Маладняк”, разняволены рух попеч з Ул. Дубоўкам, К. Чорным, А. Бабарэкам і інш. да стварэння “Узвышша” і зборнікі паэзіі “Раніца рыкае”, “Vita”. Што гнала паэта ў няўтульны і сыры Ленінград, што змусіла пакінуць Мінск, сяброў? Няўжо толькі жаданне слухаць лекцыі знакамітай ленінградскай прафесуры і мець дыплом аднаго са старэйшых універсітэтаў Еўропы? У адным з першых ленінградскіх лістоў да А. Бабарэкі Я. Пушча напіша: “Ведаеш, браток, хоць жыву ў маленькім пакоіку, хоць ня маю знаёмых, але ўсё ж задаволены, што вырваўся з Менску, — я адчуваю, што выратаваў сябе ад творчага голаду...” Але “творчага голад” паэта не быў выкліканы непераадольнай будзённасцю жыцця ў Мінску, аднастайнымі краявідамі, нецікавымі сябрамі ці яшчэ чым іншым, на што так часта спасылаюцца творцы. Ён любіў Мінск, як і любіў Беларусь, любіў сяброў, быў моцна злучаны са сваёй роднай вёскай і сваёй сям’ёй. Пасля заснавання “Узвышша”, адным з ініцыятараў якога ён быў, пасля ўмацавання пазіцыі гэтага літаратурнага аб'яднання, чаму Язэп Пушча спрыяў нястомнай працай і таленавітымі творами, ён адным з першых прыняў удар разгромнай крытыкі. Чуйная, даверлівая і ранімая душа паэта не магла гэтага вытрымаць. Ён і з Ленінграда напіша: “...Мне ўсё здаецца, што Сянкевіч стаіць нада мной з вялікімі капцюрамі і выдзірае з грудзей маіх сэрца, жыццё...”. Ён, — і пра гэта сведчаць многія дакументы, — быў зацкаваны і растаптаны. Вось дзе прырода “творчага голаду”. Паэт уцёк у Ленінград, каб разняволіцца ў творчасці і каб працаваць дзеля згуртавання і часопіса “Узвышша”. Наколькі гэта яму ўдалася — сведчаць яго лісты да свайго найлепшага сябра — Адама Бабарэкі. Але і ў Ленінградзе, пасля апублікавання верша “Лісты да сабакі”, крытык Сянкевіч змусіў Язэпа Пушчу моцна пакутаваць.

Лісты Язэпа Пушчы больш сямі дзесяцігоддзяў зберагаліся ў сямейным архіве Бабарэкаў — спачатку самім Адамам Антонавічам,

затым яго вернай сяброўкай і жонкай Ганнай Іванаўнай, а пасля іх дачкой Алесяй. Гэтыя лісты разам з усім сямейным архівам Алеся Адамаўна Бабарэка перадала ў 2000 годзе ў Беларускае дзяржаўнае архіў-музей літаратуры і мастацтва. І яны заіскрыліся для нас чыстай крыніцай пачуццяў, лірыкі і ў той жа час сталіся гістарычным сведчаннем той імклівай, неспакойнай і творча насычанай эпохі.

Стваральнікі і натхніцелі літаратурнага аб'яднання “Узвышша” жылі ў розных гарадах: Ул. Дубоўка — у Маскве, Я. Пушча — у Ленінградзе, А. Бабарэка і К. Чорны — у Мінску. Але гэта не перашкаджала падтрымліваць статутны ўзровень аб'яднання, сяброўскую дысцыпліну, выдаваць літаратурны часопіс і пісаць высокамастацкія творы. Кожны з іх меў свае, дакладна абазначаныя праграмнымі дакументамі аб'яднання, абавязкі і ўсе разам працавалі “... каб узняцца ізноў і вышай”.

З першых дзён побыту ў Ленінградзе Язэп Пушча наладжвае кантакты і запрашае да супрацоўніцтва А. К. Сержпутоўскага — беларускага этнографа і фалькларыста, В. М. Жырмунскага — прафесара Ленінградскага ўніверсітэта, Я. Ф. Карскага — акадэміка, прафесара Ленінградскага ўніверсітэта, Б. М. Эйхенбаўма — гісторыка літаратуры, прафесара Ленінградскага ўніверсітэта, і многіх іншых. Часопіс “Узвышша” набудзе новых аўтараў: даследчыкаў сусветнай літаратуры, крытыкаў, перакладчыкаў. У гэты ж час Я. Пушча сам многа піша. З-пад яго пяра выходзяць шматлікія вершы, знакамітыя “Лісты да сабакі”, паэма “Песьня вайны”. Акрамя гэтага, паэт піша многа рэцэнзій, адгукаецца амаль на кожны твор узвышаўцаў. Апошні ліст, дасланы Я. Пушчам А. Бабарэку з Ленінграда, датуецца сакавіком 1929 г. У гэтым жа годзе паэт вернецца ў Мінск, так і не скончыўшы поўны курс Ленінградскага ўніверсітэта. Хмары над “Узвышшам” згушчаліся, наліваліся бруднымі плёткамі, недаверам, прысудамі нікчэмных крытыкаў. Язэп Пушча адчувае, што ён павінен вярнуцца, каб быць у цяжкую хвіліну побач з сябрамі. Уладкоўваецца на працу стыльрэдактарам Беларускага дзяржаўнага выдавецтва, працуе над паэмай “Сады вятроў”.

У ліпені 1930 г. узвышаўцаў Язэпа Пушчу, Адама Бабарэку, Уладзіміра Дубоўку і яшчэ некалькіх сяброў аб'яднання арыштуюць, а 10 красавіка 1931 г. калегіяй АДПУ яны будуць асуджаны да

пяцігадовай высылкі. Іх шляхі разыдуцца, і толькі ў чэрвені 1933 г. Адам Бабарэка, які адбываў высылку ў Кіраве, атрымае ліст ад Язэпа Пушчы з Уральскага горада Шадрынска. Зусім кароткай будзе тая перапіска, як і няздзейсненымі застануцца мары і спадзяванні на сустрэчу. Летам 1935 года Я. Пушча атрымаў вызваленне, але на радзіму ехаць было забаронена. Паэт з сям'ёй перабіраецца ў Анапу. Пасля яшчэ будуць горад Сарапул Кіраўскай вобласці, вёскі Шавыралова пад Сарапулам, Манакова Горкаўскай вобласці, Чаадаева Уладзімірскай вобласці. У Чаадаеўскай школе на пасадзе дырэктара Язэп Пушча будзе працаваць да 1958 г. У ліпені 1958 г. ён з сям'ёй вернецца ў Мінск. Яму лёс адпусціць яшчэ шэсць п'яцігадовай гадоў.

14 верасня 1964 г. Язэпа Пушчы не стала. Пахавалі яго ў родных Каралішчавічах.

Лёс яго сябра Адама Бабарэкі склаўся куды больш трагічна. Ён так і не дачакаўся волі. У ліпені 1935 г. А. Бабарэку працягнуць тэрмін ссылкі на 2 гады, а 25 ліпеня 1937 г. паўторна арыштуюць і вынясуць вырак: 10 гадоў папраўча-працоўнага лагера. Ён пройдзе праз турму ў Кіраве, а пасля этапам пад канвоем будзе дастаўлены на станцыю Котлас Горкаўскай чыгункі ў распараджэнне “Севжелдорлага”. Не вытрымаўшы катаржных работ, Адам Бабарэка цяжка захварэў і 10 кастрычніка 1938 г. памёр ў лагернай бальніцы. Магіла яго не адшукана.

У двухтомніку твораў Я. Пушчы, які выйшаў у 1993–1994 гг., яго ўкладальніца Л. М. Мазанік напісала: “Лісты Я. Пушчы адшукаць не ўдалося”, прыгадаўшы там жа апублікаваныя ёю раней лісты Адама Бабарэкі да Язэпа Пушчы. Але лісты, як бачыце, не загінулі, — вярнуліся да нас і вярнулі нам праўду пра літаратурнае жыццё 20-х гадоў, пра “Узвышша”, пра чыстае сяброўства і трагедыю таленавітых сыноў Беларусі.

№ 1

Дарагі Адам!

Твой ліст з артыкулам І. І.¹ я атрымаў у абед 23/Х і ў гэты ж дзень і зрабіў пераклад. Ты пішаш мне, каб я разам з перакладам высылаў і свае творы. Праўду кажучы, тыя вершы, якія я хачу

выслаць для 5-га нумару, яшчэ патрабуюць апошняга аўтарскага перагляду; я гэта здолею зрабіць на днях і вышлю не пазьней гэтага тыдню разам з рэцэнзіяй на “Шыпшыну”². Выпіскі з адпаведнымі заўвагамі з вершаў Tuwima³ зрабіў; толькі ўсё ж ня ведаю, ці спраўлюся на днях напісаць аб ім артыкул; ва ўсякім разе буду пісаць, калі не пасьпее ў 5-ы нумар, дык у 6-ы напэўна будзе к часу. Бачыш, справа з маімі літаратурнымі матар’яламі ішла б лаўчэй, каб я ня быў у першыя дні свайго прыезду заняты беганінай па розных дробных і нядробных справах; мяне крыху непакоіла і тое, што калі я прыехаў, дык яшчэ ня было нічога пэўнага аб маім залічэньні ў унівэрсытэт, і толькі аб выніках я даведаўся 21/X. Усяроўна, як гара з плеч звалілася: залічылі бяз ніякіх умоўнасьцяў студэнтам 3-га курсу. Зараз я вырашаю, вядома сам з сабою, на які пайсьці мне цыкль — ці на славянскі, ці на германа-романскі. Бязумоўна, больш цікавы другі цыкль, бо на першым цыкле галоўная ўвага зьвернена на “изучение изящной... литературы”, тады як на другім — на заходня-эўрапейскую і антычную; толькі справа вось у чым: трэба хоць з большага ведаць новыя эўрапейскія мовы, гэта для мяне з’яўляецца некаторай запінкай, але ўсё ж думаю залічыцца на германа-романскі цыкль, цікава — як твой на гэта погляд.

Адносна супрацоўніцтва ў нашай часопісі⁴ я ўжо з тым-сім гаманіў. Сержпудоўскі⁵ абяцаў напісаць артыкул аб беларускіх баячніках, у яго па гэтаму пытаньню матар’ялы падабраны; гаспадар мой⁶, магчыма, што-небудзь напіша толькі з новага году, але ён абяцаў перагаварыцца з некаторымі сваімі знаёмымі адносна супрацоўніцтва ў нашай часопісі.

У унівэрсытэце на германа-романскім цыклі чытае нямецкую літаратуру Жырмунскі⁷ і вядзе сэмінарыі па нямецкай лірыцы, калі бліжэй я з ім пазнаёмлюся, дык думаю запрасіць і яго; па-мойму добра было б, каб ён што-небудзь напісаў аб сучаснай заходня-эўрапейскай поэзіі з ухілам формальна-мастацкім.

Аб уражаньнях зараз пісаць мне цяжка, бо яшчэ можна сказаць нідзе ня быў, нічога ня бачыў і аб гэтым няйначы напішу ў чарговым лісьце. Вітай хлапцоў і сям’ю.

Шчыра цалуе цябе твой Язэп.

24/X—27 г.

№ 2

Дарагі браце!

Выбачай, што я можа спазьніўся з вершамі і рэцэнзіяй; бачыш, былі гэтаму некаторыя прычыны. Затое ўжо ў наступны нумар прышло матар'ялы заўгадзя і, магчыма, больш цікавыя. Пачаў далей пісаць поэму⁸, яе і прышло, а таксама артыкул пра Тувіма; калі ж што новае атрымаю з Менску з літаратуры, дык мо' напішу якую-небудзь і рэцэнзію. Зараз некалькі слоў аб гэтым матар'яле, які я пасылаю: рэцэнзію пісаў на "Шыпшыну" так, што сапраўды я ў ёй знайшоў, мо' ў некаторых мясцох сказана ўжо што-небудзь лішняе, дык ты выкрасьлі. Вершы нейкія дзіўныя, яны мне самому гэтакімі здаліся, калі іх я напісаў, магчыма, яны не падойдуць, калі пяты нумар будзе прысьвечаны дзесяцёхгодзьдзю Кастрычнікавай Рэвалюцыі.

Заняткі ў унівэрсытэце ўжо распачаліся, працую ў сэмінарыях у Сіпоўскага⁹ па расейскай літаратуры і па мэтадалёгіі, дарэчы: па мэтадалёгіі ўзяў тэму "Праблема формы і зместу", калі выйдзе сэмінар цікавым, дык тады прышло табе, — паглядзіш, можа і падойдзе да друку; мэтадалёгію чытае праф. Кялтуяла¹⁰. Напішы мне, браток, ліст з усімі беларускімі навінамі, бо я ад іх зараз поўнасьцю адарваны, — нават не атрымоўваю і газэт Менскіх; таксама спытайся ў Кандрата¹¹, што чутно з стыпэндый і, калі ласка, паведамі мне. На днях напішу большы ліст з усімі навінамі. Прывітаньне ўсім.

Цалую Язэп.

29/X-27 г.

№ 3

Дарагі Адам!

Ці не захварэў ты вельмі цяжка? Бо стаіць такая гадкая, мокрая пагода, — адразу пачынае з носа цячы, пасыля перасыхае ў горле, а да гэтага шум у галаве, вось і сапраўды грыб, якім і я, маю гонар хварэць ужо чацьвёрты дзень. Гэта я не сьмяюся, а кажу сур'эзна, што хварэю, — ці не захварэў там таксама і чацьвёрты нумар нашай часопісі і ці консіліум дактароў яму не дазволіў выязджаць з Менску? Памятаеш жа, ты мяне пацешыў яшчэ ў першым сваім

лісьце, што ён выходзіць у панядзелак (праўда, ў нешчаслівы дзень), і ад таго панядзелка прайшло ўжо тры тыдні, а яго ні слыху, ні дыху..., а можа пошта перастала працаваць між Менскам і Ленінградам?

Напішы, браце, як там сьвяткаваў дзiesiąтую гадавіну, я тут ня вельмі што добра, бо падвяло, ліханька на яго, здароўе, — ўзяў ні з таго, ні з сяго дый захварэў, — але зараз ужо папраўляюся, — выходзіў сягоньня нават на двор.

Цікава, што чуваць з пятым нумарам? Ці здадзены ўжо матар'ялы ў друк і калі мае выйсьці з друку? Можа ўжо збіраецца матар'ялы ў шосты нумар? Я пісаў табе, што ў шосты прышлю артыкул пра Тувіма і поэму, так думаю і цяпер: вышло к чыслу 1/XII. З гэтым жа лістам пасылаю нізку новых вершаў, якія толькі што напісаў. Пэўна, яны ў нашу часопісь не падойдуць, — але ты пагамані з Жылкам¹², мо ён згодзіцца зьмясьціць у сваёй старонцы¹³, — я аб ганарары ня буду хадзіць, але вось нейкая ахвота там выдрукаваць, — мо' гэта будзе кампэнсацыя за юбілейны матар'ял, бо ж я, прызнацца, спазьніўся, а пэўна ж ужо было там шмат гэткай поэзіі, выйдзе, што я нейкі вырадак з сям'і, і як-ніяк, а ўсё ж брыдка.

Ведаеш, браток, хоць жыву ў маленькім пакоіку, хоць ня маю знаёмых, але ўсё ж здаволены, што вырваўся з Менску, — я адчуваю, што выратаваў сябе ад творчага голаду, — тут усё ж кожны дзень пішу і пісаць ёсьць аб чым, у гэтым мая найвялікшая радасьць.

Хаджу ў унівэрсытэт, — пачаў працаваць у сэмінарыях. Ведаеш што, маю да цябе адну шкурную просьбу, калі ўбачыш Жылку дык, калі ласка, перадай яму, што я яго прашу, калі яму пазволіць час, каб ён на мой адрэс выпісаў на тры месяцы “Зьвязду” і “Савецкую Беларусь” у лік грошай, якія ён вінен, а то я тут не атрымліваю іх, і, прызнацца, крыху мулеецца.

Чакаю ад цябе вялікага ліста. Прывітаньне ўсім хлапцам, сям'і.

Цалую шчыра Язэп.

11/XII-27 г.

P/S

Братка, ці добры я пішу адрэс, калі не, дык прышлі сапраўдны.

Калі прачытаў ліст Стасі, дык яна пачала пратэставаць, чаму ад яе і ад Галі не напісаў прывітаньне жонцы і Лоры, — мушу дапісаць:

Прывітанне ад Стасі і Галі¹⁴

Анне Іванаўне і Лоры Адамаўне¹⁵.

№ 4

Дарагі Адам!

Перш за ўсё дазволь падзякаваць за чацьвёрты нумар часопісі. Ведаеш, крыху прыкра, што гэты нумар з тэхнічнага боку выйшаў нехайным: шмат бітага шрыфту, ды й ня менш і памылак. Цікава, ці ёсьць надзея, што ў чарговых нумарах гэтых хібаў ня будзе?

Раней, жывучы ў Менску, калі выходзіў нумар часопісі, дык амаль штодзень даводзілася гаварыць аб ім; зараз жа я пазбаўлен гэтай магчымасці і рад бы ў рай, як кажуць, ды грахі ня пушчаюць. Мушу скарыстаць хоць гэты ліст і коратка выказацца. Артыкульная частка на гэты раз мяне мала здаволіла, за выключэннем артыкулу Ул. Дубоўкі, у якім ён узьнімае, прынамсі, хоць актуальнае пытаньне; у артыкуле ж Бязрозкі¹⁶ зашмат непатрэбнай полемікі і занадта ўжо расцьянены. Больш цікавая, вядома, мастацкая частка, прачытаўшы яе можна вырашыць некаторыя пытаньні ў жыцці нашай поэзіі і прозы. Сонэт Дубоўкі¹⁷, мне здаецца, паказаў наяўна тое, што ў сучасны момант для поэзіі ня можа падыйсці клясычная форма сонэту, калі і пісаць сонэтам, дык патрэбна яго неяк ажывіць, каб не павявала ад яго мярцьвячынай (збытэчнай хмары для засмаглай шаты)¹⁸. Сьвіццяца поэты і ў Романа Козьмы¹⁹, сьвіццяца і Вольскі, і Мігуцкі — але трэба сказаць, што Кузьме не ўдалося справіцца са сваімі поэтамі; за шмат ён іх узяў, уціснуўшы ў прымітыўнае сюжэтнае разгортваньне, — замала толькі сьпісаць чужыя словы, патрэбна іх належным чынам стылізаваць, выявіўшы пры гэтым і сваю творчасць, а то выходзіць, што заняўся чалавек у рамана плёткамі; па-мойму куды лепей справіўся Бядуля з Вольскім, а Крапіва — з Мігуцкім²⁰. Не падабаецца мне фінальная частка ў “Салаўі”, такая авантурнасьць Салаўя няк не вяжыцца з мастацкім

ходам аповесці, — яна шмат псуе твор; шкада, што ў ёй Бядуля стаў такім тандэтным. Ну аб вершах асабліва няма чаго пісаць, — адным словам, ня горшыя за прозу.

Пісаў я гэта табе ў ранейшых лістох, аб тым, што Сержпудоўскі абяцаў напісаць артыкул і што каго-небудзь запрашу ў супрацоўнікі. Чым жа я магу пахваліцца? Асабліва няма чым. У Сержпудоўскага мне неяк не дазволіў час быць, так што ня ведаю, напісаў ён што ці не. Затое Эйхенбаум²¹ даў згоду на супрацоўніцтва і напісаў бы ў гэты нумар што-небудзь, але перашкодзіў Талстоўскі юбілей, к якому ён сьпешна піша шэраг навуковых прац, — вакол гэтага імя тут у Ленінградзе вельмі шмат гутарак; адным словам, ён самы выдатны і популярны з формалістых, — каштоўнасьць яго прац прызнае кожны.

К першаму сьнежню я не пасьпеў прыслаць матар'ялаў сваіх у шосты нумар, якраз тых, якія абяцаў. З гэтым лістом шлю ўсяго ўрывац з “Песьні вайны”. Я сам ня ведаю, як быць з нумерацыяй разьдзелаў; паставіў то я IV, V і VI, у цэлай жа поэме гэтых разьдзелаў нумерацыя будзе іншай, дык можа аб гэтым варта б было зрабіць увагу. Хоць поэму ўжо заканчваю, — будзе каля тысячы радкоў, але думаю ўжо ёю больш часопісь не [не]пакоіць. Ведаеш, зараз думаю над назвай, магчыма, што назаву “Марыя”. У чарговы нумар прышлю вершы, толькі, калі ласка, напішы к якому часу. Узяўся б канчаць цяпер артыкул пра Тувіма, толькі ня ведаю ці пасьпее ў гэты нумар.

Напішы, браце, як справа з падпіскай на часопісь, якія новыя зборнікі выдаеце ў кніжніцы і наогул напішы аб літаратурных беларускіх навінах і над чым ты зараз працуеш. Пісаў ты мне, што Кляшторны²² падаў да нас заявы і хлопцы за тое, каб прыняць; вядома і я з свайго боку магу гэта толькі вітаць, бо Кляшторны здольны поэт. Уладзік²³ пісаў аб проэкце нашай эмблемы²⁴, і ўжо вы ўхвалілі, — я і тут нічога супраць ня маю, — толькі глядзіце, каб ня было занадта банальна.

Цяпер маю адну просьбу: калі ёсьць у рэдакцыі грошы, дык вышліце мне авансу, колькі можаце і неўзабаве, бо стыпэндзя яшчэ няскора, а грошы амаль вышлі, і таксама дайце ў лік майго авансу дзесяць руб. Ізыдару²⁵.

Можа ўжо можна вітаць з сынам ці з чым другім, — напішы, браток, і аб гэтым, бо ўсё ж мы людзі сямейныя і гэта таксама ўходзіць у кола нашага зроку таксама, як і літаратурная дзейнасць. Галя ўжо пачынае хадзіць, мае поўны рот зубоў, хутка будзе памагаць мне агрызацца. Стася таксама маецца нічагуткі, толькі ўжо пачынае сумаваць і хочыцца, кажа, у Менск.

Прывітаньне ад усіх усім!

Цалуе пчыра Язэп!

Галя цалуе Лору, Аню — Стася.

11/XII-27 г.

№ 5

11/I-28

Дарагі Адам!

Сягоньня а дзесятай гадзіне раніцы ў мой пакой з'явіўся, зусім для мяне нечакана, лістаносец. Калі ён сказаў: — расьпішыцеся, — вам ліст, — мне адразу нешта й цюкнула. Я пасьпешна разарваў канверт, не зважаючы на штампы і адрэс, і толькі тут здагадаўся, што ліст ад цябе, а вочы смагла расчытвалі словы, радкі.

Хоць я “Сав[ецкай] Бел[аруссю]” і быў крыху інфармаваны аб літаратурным хамстве колекцыянераў марак, бо іншай кваліфікацыі я гэтым артыкуляшчыкам па іх учынках і артыкулах даць не магу²⁶; у іх навывлят відаць эрудыцыя людзей, якія знаёмяцца з літаратурай наогул усяго па калекцыі марак, — усё ж твой ліст, як з радкамі аб гэтых навінах, так і наогул быў для мяне надзвычай цікавым. Гэтак сама і я тут успрыняў паведамленьне польскай групы²⁷, як і вы. Памойму такога нелітаратурнага паведамленьня, мабыць, яшчэ ня выдавала ніводная літаратурная група; з яго ўсяго відаць лысіна, на якой нязграбна напэцкана пагроза: рыхтуймася ўгробліваць літаратуру, ды й то раней хоць азнаёмімся з колекцыяй новых марак, павучымся (бачыш, як параніўся Наркомасьветы з профэсарскім тытулам Піотуховічу)²⁸. Ну ніводнага слова, якое б пераконвала, што людзі згуртаваліся для выконваньня сур'ёзных абавязкаў. Іх мала цікавіць тое, што літаратура — жывы арганізм, які з кожным днём уваходзіць у новыя фазы свайго разьвіцьця ... ды й ня дзіўна — пад

плашчом двух сабраўся зброд выпадковых ў літаратуры людзей. Па-мойму ня варта пісаць аб гэтым і ў лістох; для мяне, прынамсі, ясна, што гэта людзі ў большасці мёртвыя для далейшага росквіту беларускай пролетарскай літаратуры; нам зараз трэба больш тэорытызаваць сваю літаратурную школу.

Кажаш, што некаторыя злораднічаюць над маімі вершамі, — ну што ж, тут ужо аўтару цяжка што-небудзь сказаць, але ўсё ж адно можна: куды з чысьцейшымі думкамі я гэтыя вершы тварыў, як гэта здаецца ім — людцам вечна з бруднай душой, якія дзеля аўтарытэту любяць ахінацца псэўдоніміскім халатам. Да рэчы прышлося, дык скажу: я пад халатам “Вар”²⁹ бачу “эконом-надстройку”. Гэты наш нумар мне больш спадабаўся за чацьвёрты³⁰, — вельмі спадабаліся Дубоўкавы “Кругі” (параўнай “Сонэт” і прысьвечаньне да “Кругоў” — тэма адна), што ж датычыць артыкулярнай часткі, дык вельмі старая і тандэтная рэч з блёкноту Сьнежкі; ён сказаў, напрыклад, аб французскім дадаізме, унанімізме³¹, аб пlynях аджыўшых, а аб сучасным, наколькі мне вядома, сюррэалізме — ні слова і г. д. Твой артыкул хваліў мой гаспадар, як сур’ёзны і цікавы.

Вельмі і вельмі ўдзячны за заўвагі да поэмы, — я амаль з усімі згадзіўся і выправіў, за выключэньнем “глыб”, “скопам”, “Юры Лірынін”, выходзячы з такіх, хоць, праўда, ня зусім лінгвістычных, падстаў. У беларускай мове словам “глыб” называецца глыбокае месца ў рацэ, праўда, яшчэ кажуць і глыбіня, а калі вада круціць — вір, дык мне здаецца, што словам “глыба” можна называць што-небудзь масыўнае, здалёк нявыразнае. “Скоп” я прынамсі ў народзе чуў часцей як “глум” ці што ў гэтым родзе. “Юры Лірынін” мае ня зусім беларускі канчатак і з гукавога боку крыху шурпата, — ня ведаю, магчыма... Толькі вось у чым рэч: другія гэроі поэмы маюць ізноў жа ня зусім беларускія прозьвішчы, напрыклад, музыка — Руцэрн, мастак — Антокаль, а поэма амаль кончана, за выключэньнем фінальнае часткі, дык мне зараз зьмяніць назвы проста немагчыма.

Вельмі радуе мяне тое, што першы нумар выйдзе ў лютым, гэта можа дасьць магчымасьць і ў далейшым часопісі выходзіць акуратна. Я матар’ялы выслаў бы і з гэтым лістам, але ня ўсьпею перапісаць, — высылаю паслязаўтра. Толькі я меркаваў паслаць ня тое, што пашлю; думаў паслаць поэму “Цень Консула”, якую

распачаў пісаць (табе, пэўна, вядома, што гэтую цень я год нашу ў сабе і толькі зараз узяўся за яе) але яна, як відаць, у першы нумар не пасьпее, а толькі ў другі, — пасылаю ж радкоў прыблізна на 500 урывак з “Песьні вайны”. Добра будзе, калі зробіш з ім так, як і з гэтым урыўкам, бо, вядома, сякія-такія ляпсусы будуць, — няма мне тут каму пачытаць, з кім парадзіцца.

У папярэднім лісьце я пытаўся, што вы думаеце выдаваць зараз у кніжніцы, ты ж мне, мабыць, аб гэтым напісаць забыўся. Бачыш, я гэта запытаньне рабіў таму, што наша кніжніца тэхнічна выходзіць неахайна, а гэта як-ніяк, а недахоп. Бываў я тут у розных выдавецтвах, знаёміўся з калькуляцыяй. Вось мне здаецца, што магчыма б было тут друкаваць зборнікі ну хоць бы вершаў у выдавецтве Акадэміі Навук, аркуш будзе каштаваць 90 р., але ж не шрыфтам “Палесдруку”³². Я здолеў бы дагледзіць за імі, таму што выдавецтва і друкарня попlech з маёй кватэрай. Дырэктар да беларускіх выданьняў прыхільны, ён мяне пазнаёміў з тымі беларускімі выданьнямі, якія зараз у іх маюцца, між іншых атляс інстытуту Г. Гарэцкага³³ на трох мовах — беларускай, расійскай і ангельскай і інш. Ён жа назваў і цану за друк: без паперы аркуш 60 руб., з паперай — 85–90 і даражэй можа быць, у залежнасьці ад якасьці паперы. Адным словам, абмяркуйце гэтае пытаньне.

Што датычыцца заявы Труса аб уступленьні ў “Узвышша”³⁴, дык я зараз проста ўстрымліваюся што-небудзь сталае сказаць, — мабыць з гэтага квасу піва ня зварыш, — ужо ж раз падвёў, няйначы таму да нас зьвярнуўся, што ў “Польмя” не папаў. Ва ўсякім выпадку трэба мусіць пачакаць да другой гадавіны, у якую мы толькі паўнамоцны зацьвярджаць сяброў.

Вітай ад мяне Кузьму³⁵ з яго шлюбам, жадаю яму ўсяго, чаго ён хоча ад сямейнага жыцьця.

Як кожны ліст я канчаю якой-небудзь просьбай, дык так і гэты: калі сродкі пазваляюць выплочваць ганарар за шосты нумар, дык, калі ласка, браток, у лік яго выпішы мне “Зьвязду” на 3 м[есяцы], бо яе хоць я і прасіў, а ўсё ж ня выпісалі, відаць, я занадта патурбаваў Жылку, што посьле толькі перапіскі з братам, пачаў атрымліваць “Сав[ецкую] Бел[арусь]” з 15 сьнежня, а таксама вышліце крыху авансу, — проста няпрыемна, але ўсяго маю 10 руб., быў не

аканомны, схадзіў пару раз у тэатр сьвятамі і выпіў бутэльку віна на каляды.

Вітаньне ўсім хлапцам. Вітаньне ад мяне і сям'і табе з сям'ёй. Мы ўсе ўтраіх жадаем табе сына. Шчыра цалуе Язэп.

P/S

Можа быць я шмат прапусьціў памылак у сваёй поэме; няхай яшчэ хто-небудзь раз прачытае. Братка, забыўся адносна “нюхаў”, праўда, што можна і “слухаў”, калі я і пісаў, дык гэта слова вілялася перада мной, толькі я ўзяў не яго, глядзі сам, к “ружью” няхай будзе ў расійск[ай] транскрыпц[ыі].

№ 6

13/1–28 г.

Браце Адам!

З твайго апошняга ліста я зрабіў вывады, што і табе, і Кузьме з Кандратам³⁶ мой урывак, які будзе ў шостым нумары, ня вельмі спадабаўся; ня ведаю, як гэты? Мне самому, прызнацца, усяроўна — як той, так і гэты. Ёсьць яшчэ напісаны дзьве песьні, гэта песьня аб мобілізацыі і песьня аб сялянскай гулянцы на ўзрэччы, калі спушчаны быў сьпірт у рэкі, гэтых песень я не пасылаю таму, што было б ужо замнога і што яны ад гэтых песень кампозыцыйна стаяць крыху воддаль. Засталася яшчэ, як я пісаў, заключная частка; яна будзе прысьвечана лёсу, які Беларусь сустрэў пасля вайны, і які помнік на гэтым магільніку сусьветнага пабоішча. Вось ў Парыжы, напрыклад, сусьветная вайна адзначана так: на адным галоўным пляцы пад аркай пахаваны невядомы зусім салдат, падабраны на фронце (ці ня Ю. Лірынін³⁷, туды ж беларусаў пасылалі?). Глыбока ў зямлі грабніца, а на паверх з нутра выбіваецца вечны агонь, хто б не праходзіў каля гэтага месца, ці француз, ці чужаземец, а павінен зьняць шапку. Ці ж ёсьць што-небудзь падобнае ў нас? Таксама запытаюся, дзе ж творы Руцэрна і Антокля³⁸. Вось прыблізна і ўся поэма. Можа падзелішся сваім поглядам у наступным лісьце адносна яе?

Браце, я ўсё абяцаў, абяцаў і сеньня ўсё абяцаю, а ня шлю артыкула пра Тувіма. Бачыш, я то лындаў ня б'ю: сёе-тое пішу, дык

жа заняты і па універсытэту; напішы, калі ён вам пільна патрэбен для першага нумару, дык пастараюся абяцаньне споўніць.

Атрымаў сягоньня “Сав[ецкую] Бел[арусь]”, у якой фельетон Алёшы пра Сколку³⁹, мне здаецца, што Сколка пазнаў свайго настаўніка і добра ахарактарызаваў (праўда, няпісьменна) — гэта ўзор да чаго дакацілася ідэолёгічна-вытрыманая творчасць.

Пакуль тут у мяне навін асаблівых няма — адліга, лужы і г. д.

З шчырым вітаньнем Язэп.

P/S

Ах, ліханька яго, забыўся, — можа варта даць пад гэтым урыўкам, калі падыйдзе да друку, такую зноску: нумарацыя песень у поэме іншая ад той, у якой яна друкуецца ў часопісі.

Калі будзеце за шосты нумар высылаць ганарар, пакіньце 10 руб. Ізыдару.

№ 7

Браток Адам!

Ня было ў мяне яшчэ гэткага гадкага настрою, як сягоньня. Прачытаў я артыкул Сянкевіча⁴⁰, які друкаваўся ў “Зьвязьдзе” за нядзелю. Мне думаецца, што зараз нехта ўвойдзе ў мой двухкватравы пакой і скажа — зьбірайся. Іншае мне думацца і няможа, бо ж я па Сянкевічу ня толькі кулак, але і контррэвалюцыянер.

Мне ўсё здаецца, што Сянкевіч стаіць нада мной з вялізнымі капцюрамі і выдзірае з грудзей маіх сэрца, жыцьцё.

Няўжо я сягоньня і праўда такі праступнік? Мне думаецца, што нехта адлічвае на чотках мае гадзіны... Прабач, браток, што я гэтак пішу. З гэтым лістам я навін больш ніякіх не магу напісаць, а ўсяго пасылаю ліст у ЦК КПБ(б), я думаю, яго трэба падаць, — калі падыходзіць, дык перадай і паведамі мяне аб гэтым.

Мне здаецца, што зараз брыдка і “Узвышшу” трымаць гэткага як я, калі так, дык выключыце мяне з сваёй сям’і.

З шчырым вітаньнем Язэп.

18/І-28 г.

У “Зьвяздзе” за 11/І-28 г. № 9 зьмешчаны артыкул А. Сянкевіча “Соцыяльныя мотывы творчасці, або сабачыя лісты поэты Язэпа Пушчы”, у якім ён мяне абвінавчвае ў кулацкай, нэпманскай ідэолёгіі і контррэвалюцыі; з гэтай прычыны я лічу сваім абавязкам зьвярнуцца ў ЦК КП(б)Б з ніжэйпададзеным лістом.

Ня зьбіраюся апраўдаваць я свае вершы перад ЦК КП(б)Б у іхняй пролетарскай вытрыманасьці, а ўсяго зазначу на вульгарызацыю, як Пляханаўскай цытаты (адносна формальнай ацэнкі мастацкага твору), так і маіх вершаў т. Сянкевічам і прылажу да пунктаў абвінавчваньня зусім шчырыя і адкрытыя аўтарскія коментарыі.

1. Т. Сянкевіч у вадным з абзацаў свайго артыкулу піша: — Прасочваньне кулацкіх і нацыянал-дэмакратычных настрояў у творчасці Пушчы, як я адзначаў, назіралася і раней. Паўстае пытаньне, ці сапраўды Пушча выяўляе ў сваёй творчасці ідэалёгію заможніцкай, кулацкай часткі нашае вёскі? На гэта пытаньне мы адкажам, калі выявім, з якіх соцыяльных пластоў ідуць мотывы ўпадніцтва... Давёўшы, што яны ідуць у горадзе ад нэпмана, у вёсцы — ад кулака, заканчвае абзац такім выразам: — Гэта ён больш за ўсё незадаволены, гэта ён крычыць, мятусіцца, не знаходзіць сабе месца, гэта перад ім стаіць здань.

Беларусь краіна — найміцай астатняй
ў апранасе рванай днём і ноччу хмарнай.

Я гэтыя радкі пісаў не па адрэсу Савецкай Беларусі, а па адрэсу ўсёй Беларусі, бяручы яе ў гістарычным разрэзе. Калі я ў Ленінградзе пабываў у такіх музэях, як у “Эрмітажы”, музэі “Художественной академии”, у “Русском музее” і інш., і калі я на кожным кроку пабачыў помнікі мастацтва: палацы, статуі і г. д., дык мне сапраўды зрабілася горка за Беларусь, якая апрача курганаў нічога ня мае, і якая ўсяго зараз і толькі ў Савецкай Беларусі мае магчымасьць ствараць культурныя каштоўнасьці, — няўжо ж у

гэтым маё прыфастрыванае кулацтва і нэпманства? Што сапраўды азначанае тлумачэнне выклікала ў мяне прыведзеныя вышэй радкі, выразна відаць ня толькі з цэлага вершу, а нават з тае страфы, якую т. Сянкевіч згвалціў, адкінуўшы першыя два радкі, прывёўшы ўсяго два другія; відаць яму трэба было нешта “давесьці”, спагнаць злосьць над тым з поэтаў, які ня мае з вялікімі людзьмі сувязі, але які ня раз асьмеліўся сказаць т. Сянкевічу праўду ў вочы аб яго літаратурным дзівачаньні, строфа поўнасьцю гучыць вось як: Я ж тулюся ў суме да самотных статуяў, і сьвяза спадае на граніт і мрамур. Беларусь краіна — найміцай астатняй, — у апранасе рванай днём і ноччу хмарнай.

2. Далей т. Сянкевіч даводзіць (ужо зусім штучна, з пропускамі ў контэксьце, падтасаваўшы да свайго пратаколу), што я ў вершы “Словы, мае словы — песьні агнявыя” даў вобраз “гінучай Беларусі” і дабаўляе: — Вы думаеце Пушча тут гаворыць аб Заходняй Беларусі, не. Пушча пяе аб нашай, Савецкай Беларусі. Я ня ведаю, адкуль гэта т. Сянкевіч узяў, што я пяю аб нашай Беларусі? Ці не з бакалу рускай горкай, падмяніўшы ім свае “марксыцкія пастулаты”? У гэтым вершы ні аб якой Беларусі я не сьпяваю, а ўсяго даю малюнак восені, — толькі, можа, ня так, як гэта было ў другіх поэтаў; бяспрэчна, я не займаюся наслядаваньнямі, я па-свойму яе ўспрыняў, і ні ў якім выпадку не ў такім грубым і праступным сымболізьме, як гэта здалася т. Сянкевічу.

3. Т. Сянкевіч пакрыўдзіўся, што я пасылаю сваю скаргу нікому іншаму, а толькі сабаку, і тут жа піша такі абзац: — Так, так, там за межамі Ярэмчы, ксяндзы Станкевічы⁴¹ зласловяць і плямяць працоўную Беларусь, а тут ім ва унісон пяе хулу БССР poeta Язэп Пушча. У агульнасусьветным паходзе на рэспубліку працоўных да іншых здрацкіх галасоў далучыўся яшчэ голас поэты. Але таго мала, што ён яе пляміць, Пушча лічыць гэта сваёй заслугой, ён бачыць нейкую мужнасьць у тым, што нібы вяшчае сьвету якуюсь праўду. Пушча кажа:

Нашто ж мне падхалімам быць, крывіцца
і ў хмары ўрэзвацца чырвоным буслам?
Лепш вольным птахам рэзаць шыр нябёсаў,
і супраць ветру размахнуць крыламі.
Хто хоча — кпіце над пяснярскім лёсам
і бэсьце, лайце ў гандлярскай краме...

Ах ты, вольны птах, з кулацкімі крыламі. Каго ж ты лічыш падхалімам? Можа свайго сябра па “Узвышшу” Дубоўку, што ў гэтым жа пятым нумары “Узвышша” прысьвячаў верш “Да дзесятага кастрычніка”? А што гэта за гандлярская крама, поэце? Дагаварвайцеся, стаўце кропкі. Ці ня тая гэта крама, што дае вам сямідзесяціпяцірублёвую месячную стыпендыю?

Сабака Жэк, які ўпамінаецца ў лістох, гэта сапраўды існуючы саба[ка], і якога жыцьцёвы лёс спаткаў якраз такі, як я напісаў у лістох: быў бежанцам, потым застаўся ў майго бацькі, а цяпер бацька яго прагнаў, пакінуў сабе ад яго сына — таксама такога ж Жэка. Гэты трагічны лёс сабакі на мяне зрабіў надзвычайнае ўражаньне. Я ня мог, каб не напісаць яму лістоў; толькі зусім быў з чыстым сумленьнем у іх да сваёй бацькаўшчыны Савецкай Беларусі; дарэмна т. Сянкевіч кажа, што я ёй сьпяваю хулу і далучаюся да голасу Ярэміча, кс. Станкевіча і да іншых здрадніцкіх галасоў працоўных. Да галасоў гэтакіх суб’ектаў, як Ярэміч і Станкевіч і інш. здраднікаў я ніколі ня прыслухоўваўся, не далучаўся і ня буду прыслухоўвацца і далучацца. Гэтак сказаць у артыкуле на поэту, які нічога з імі супольнага ня мае, тое самае, каб я публічна сказаў на т. Сянкевіча: вы жулік, прахвост. У даным выпадку т. Сянкевіч з маімі вершамі зрабіў так, як замежныя фальшываманэтчыкі з савецкімі чырвонцамі.

Падхалімамі і гандлярскай крамай я назваў ня Дубоўку і ня тую ўстанову, якая мне дае стыпендыю, а я гэтымі словамі абазваў тую карпарацыю псеўдонімаў-крытыкаў у нашай прэсе, якія, прыкрываючыся марксыцкім плашчом, а на самай рэчы нічым іншым, як мяшчанскім халатам і бэсьцяць, лаяць поэтаў, не зазначаючы на сапраўдныя вывіхі ў іх творчасьці, і тым самым перашкаджаюць сапраўднаму росквіту беларускай пролетарскай літаратуры, — нікога іншага пад гэтымі словамі я не разумеў.

Дый на самай рэчы, ці ж ня меў я моральнага права іх так абазваць нават у адносінах да сябе? Калі я выйшаў з “Маладняка”,

дык зараз жа распусьцілі чуткі паасобныя таварышы, што Пушчу “угробім”; на гэта, праўда, я напісаў верш “Прыяцелям поэтам”, які друкаваўся ў першым нумары “Чырвонага сейбіту”. І вось з восені 1926 г. і па сьгодняшні дзень у “Маладняку”, “Полымі” і ва ўсіх літаратурных старонках нашых газэт, амаль у кожным нумары і праводзіцца гэтае ўгробліваньне; яно мяне давяло да таго, што я змушан быў пакінуць Менск і перавесьціся ў Ленінградскі унівэрсытэт, каб сапраўды заняцца сур’ёзна вучэньнем і творчай працай і каб ацвярозіцца ад чаднага паветра не марксыскай, а якраз Менскай крыткі. Але ўсяроўна пішуць і пішуць: артыкулы, фэльетоны, вершы і фіналам далакопства прагучэў памянёны артыкул Сянкевіча. Я гэты ліст усяго магу закончыць радкамі

Мне часта зьбка і холадна бывае,
А ўсё ж ніхто ні разу не сагрэў.

Язэп Пушча.

25/І–28 г.

Ленінград

№ 8

28/І–28 г.

Дарагі Адам!

Пішаш ты мне ў лісьце, каб я перапісваў артыкул і поэму ды хутчэй надасылаў вам. Бачыш, рэч вась у чым, каля двух тыдняў я ня браўся за пяро па вядомых прычынах. Так што і артыкул і “Цень Консула” знаходзяцца ў стане творчым, — хоць матар’ял і маецца, але патрэбна яго прывесці ў належную сістэму, а за дзень, два я гэтага зрабіць ня здолею. Ды праўду кажучы, дзякуючы апошняй сітуацыі, мне і ня хочацца зьмяшчаць артыкул пра Тувіма, — могуць спрытныя людзі сказаць, ага, а што — не казалі, вунь у які бок ён арыентуецца, бліжэй да Ярэміча, хоць Тувім нічога супольнага з Ярэмічам і ня мае, але ўсё ж ён поэт буржуазнай Польшчы.

“Цень Консула” у мяне яшчэ не закончана: напісана ўсяго ўступная частка і першая песьня, — радкоў дзевяцьдзесяць з чымсь; вядома, ўрыўку зьмяшчаць няма сэнсу, лепш ужо ў другім нумары зьмясьціць поўнасьцю, — адчуваю, што закончу так к сакавіку; з

гэтым жа лістам пасылаю табе ўступную частку, толькі ні ў якім выпадку не для друку, а для азнаямленьня, — праўда, па ёй цяжка будзе судзіць аб усёй поэме, але ўсё ж арыентавацца збольшага можна. Дарэчы зазначу — імя і прозьвішча консула Юлій Цугліч, цікава ведаць, як яно адпавядаць будзе герою ці не? Дый наогул, як уступная частка? Хоць, праўда, яна нязначная ў параўнаньні з замыслам поэмы.

Артыкулаў, пра якія ты ўпамінаеш, мне чытаць не давялося, бо не атрымліваю “Зьвязды”, мабыць выпісана толькі з першага лютага, ці пераблыталі адрэс, бо і Кандрат, пасылаючы апошні раз грошы, нумар кватэры паставіў заместа 8 — 2, дык добра, што паштальён ведаў маё прозьвішча.

Вельмі ўдзячны табе, браце, і ўсім сваім таварышам за маральнае падтрыманьне, бо трэба ўсё ж праўду сказаць, быў у мяне гадкі настрой. Зараз жа адчуваю сябе добра і ўжо ўзяўся за творчую працу. Дачуўся я тут, ад аднаго сябра з “Полымя”⁴², з якім выпадкова сустрэўся на Неўскім, што Сянкевіч у артыкуле выказаў свой асабовы погляд, а ня ў якім выпадку не ЦК, гэта погляд магільшчыка “Узвышша” і чалавека, якому пролетарская літаратура дорага настолькі, наколькі ён за яе можа выпіць на гадавіне ці юбілеі бакал рускай горкай.

У нядзеляшнім нумары тутэйшай газэты “Вечерний выпуск Красной газеты” зьмешчаны быў артыкул “Заметки о Белоруссии” нейкага псэўдоніма Рэха⁴³. Нічога ён дрэннага ў артыкуле не напісаў, але нічога і добрага, — відаць, чалавек ня ведае беларускай літаратуры. Праўда, “Узвышшу” і тут падвязла, ўпамінае амаль усіх, дый аб часопісі адзваецца вось як: “За последнее время некоторая часть молодняковцев выделилась из своего «Молодняка» и образовала второе объединение «Узвышша». Издают журнал того же названия весьма серьезный и интересный, с отделом художественной литературы и научными статьями”.

Зьбіраюся зайсьці я ў гэту рэдакцыю і дагаварыцца аб надрукаваньні спэцыяльнага артыкулу аб “Узвышшы”. Ня ведаю, варта пісаць ці не, бо ўжо раз пісаў і вышла ўпустую. Якраз сягоньня Эйхенбаум сказаў, што артыкул у хуткім часе дасьць, таксама даў згоду і Жырмунскі; заўтра мой гаспадар з нумарам часопісі спэцыяльна йдзе да акад. Крачкоўскага⁴⁴, цяжка сказаць, згодзіцца

даць артыкул, ці не, бо ён коса глядзіць на нацыянальнасьці быўш[ай] “едзінай недзел[імай]”. Можна варта было б запрасіць Карскага⁴⁵ да супрацоўніцтва ў адзеле “Культура мовы”, з ім мой гаспадар у блізкіх адносінах?.. У чарговым лісьце паведамі. Хутчэй бы гэта публіка пісала артыкулы, каб большы ганарар, — я ім казаў, што 75 руб. арк[уш]. Пастараюся, каб далі ўсё ж хоць па аднаму невялічкаму артыкулу.

Уладзік пісаў, што быццам ты мяркуешся прыехаць да яго, дык я яму ўжо напісаў, каб ён цябе хоць зьвязаў, а прывёз у Ленінград, — тут бы ў “Доме печати” наладзілі б літаратурны вечар, — але, мусіць, дарэмная надзея Ул[адзіка], не дазваляць табе пабыць у яго сямейныя ўмовы.

[...] ⁴⁶

Ага, ўспомніў адну дробную навіну. На апошніх выбарах у Акад[эмію] Навук праводзілі І. І. Замоціна ў члены-корэспандэнты і правалілі, пэўна на яго гэта зробіць кепскае ўражаньне; магчыма больш яшчэ займецца бел[арускай] літар[атурай]. Больш навін няма. Вітаньне ўсім хлапцам.

Шчыра цалуе Язэп. Вітаньне ад сям’і.

№ 9

Дарагі Адам!

Вельмі добра, што прыслаў ліст. Я яго тады пісаў пад расьсеяным настроем, насьпех, дык зусім на месцы і тыя недагляды, аб якіх ты пішац. Зараз я больш уважліва перагледзеў яго і зрабіў некаторыя дадаткі. Мне здаецца, што ў гэткай рэдакцыі яго можна падаць, хоць крыху мо’ і пазнавата? Толькі, можа, апошні радок, каб ня ўгледзілі чаго грэшнага, лепш было б закончыць так: — Я гэты ліст усяго магу закончыць радкамі:

Мне часта... і г. д., выкінуўшы адкуль яны, адным словам — здаюся на твой погляд.

Прачытаў я тут ужо зьмест 6 нумара сваёй часопісі ў “Савецкай Беларусі”: нецярпліва чакаю, калі прыдзе. Мяне крыху здзівіла, што і ў гэтым нумары няма вершаў малодшых хлапцоў і што Крапівы ўсяго пераклады.

Чаго гэта Звонак⁴⁷ там пакрыўдзіўся? Дзе гэта ён ужо змагаўся на фронтах, калі ў 24 і 25 г. быў яшчэ маім вучнем на агульнаадукацыйных курсах? Ну гэта нічога, але хоць бы здолеў адказаць як сьлед, у беднага не хапіла пораху і выйшаў халасты залп. А. Дудар⁴⁸ таксама крыўдзіцца, напісаўшы верш на тэму “За што мы боролісь”, ды і недарэчы захапіўся доўгім вершам, — няйначы бачыць — пішуць другія, дык як жа мне не напісаць? Або ў артыкуле Жылуновіча, — ці ж ня хамства з яго боку гаварыць, што да Кастрычнікавай рэволюцыі і ён, і Гурло⁴⁹ разам з другімі беларускімі пісьменьнікамі прынясьлі ў беларускую літаратуру вялікі скарб. Хоць я наогул стаўлю пад знак запытання, як культурнай каштоўнасьці, над якой трэба карпець нашаму пакаленьню і вывучаць, увесь скарб, бо ў ім нічога арыгінальнага няма, а ня то што скарб Цішкі⁵⁰ і Гурло? Дарэмная трата часу. Ня ведаю, ці падзяляеш ты мой погляд, але я ў далейшым буду рэзкім у адносінах да гэтай спадчыны, яна не павінна сягоньня ацяжарваць далейшых росквітаў літаратуры.

Ці ня варта было б нам наладзіць літаратурны вечар у Менску, выпісаўшы Дубоўку, — вядома і я выкраіў бы час і прыехаў. А можа ўжо лепш у дзень гадавіны?

Асаблівых навін пра мяне няма. Вельмі дрэнныя вось кватэрныя ўмовы, шукаю пакою і не магу знайсці, бо гэты, у якім жыву, вельмі ж малы: Стасі пачало ў грудзёх сур’ёзна балець, ды і мне часта баліць галава.

Вітаньне ўсім. Цалуе Язэп.

3/II-28 г.

№ 10

15/II-28 г.

Любы Адам!

Неяк прывыклі мы да лірыкі ў лістох, — і на гэты раз я ад яе ня ў моцы адрачыся. Вітаем утраіх жонку і цябе з вашым сямейным сьвятам. Што дачка, дык Стася ўсю віну злажыла на языкі, кажа, каб не гаварылі наперад, што сын, дык і ўсё добра было б...

Ня ведаю я і сам, як табе аддзякаваць за твае заўвагі і за твае вечныя турботы па перасылцы. На гэты раз амаль усё я выправіў, што ты заўважыў, ды і яшчэ і ад сябе дабавіў. Я думаю, што ня трэба ніякіх заўваг, а таксама змяняць назву. Шосты нумар мяне вельмі і вельмі ўсьцешыў: па-першае, ужо тым, што амаль увесь матар’ял узвышаўцаў, а па-другое, матар’ял высокай вартасці, як у сваёй мастацкай частцы, так і артыкулярнай. Змаўчваю аб усім матар’яле і якраз не таму, што аб ім няма чаго сказаць, якраз наадварот, а скажу ўсяго некалькі слоў аб “Кругох”⁵¹. Наогул мне поэма падабаецца вельмі, падабаецца і тая бадзёрасыць, радаснасьць настрою, якім яна прасякнута, я гатоў у гэтым яму зайздросьціць. Але мне хочацца сказаць пару слоў аб “Кругох” таму, што яны, як мне здаецца, для творчасьці Дубоўкі ёсьць і выразнае літаратурна-мастацкае credo. Ня ведаю, памыляюся я ці не, але ён у іх з’яўляецца прадстаўніком акмэізму, адамізму⁵². Ён у іх вельмі блізкі, хоць разам з тым і зусім процілеглы ідэолёгічна Н. Гумілёву. Вядома не таму, што ў апошняй страфе прысьвечаньня прыводзіць з яго верша “Воспоминание” два радкі. Але ўсе гэтыя казачныя і романтичныя дрэвы і кветкі неяк блізкія Гумілёўскай экзотыцы, яго “романтическим цветам”; або падарожжа ў цягніку, — ізноў жа вельмі блізка да падарожжа ў “заблудившемся трамвае”, — толькі я кажу, што Дубоўка зусім Гумілёву процілеглы. Калі Гумілёў на вакзале бачыць:

В красной рубашке с лицом, как вымя,
Голову срезал палач и мне,
Она лежала вместе с другими
Здесь в ящике скользком на самом дне.

Дык Дубоўка ўсюды бачыць іншыя фарбы, ён бачыць пафос сацыялістычнага будаўніцтва, ён ахоплен запалам, што ўдзельнік гэтых часін; але ж як таго, так і другога родніць мужнасьць, — толькі ў Гумілёва — мужнасьць аджыўшага веку, а Дубоўкі — мужнасьць нашых дзён. Ды мусіць Дубоўка знайшоў належную сцэжку, можа па ёй і накіруецца творчасьць “Узвышша”, — бо ж і само слова “ўзвышша”, як мне, зьнячэўкі, заўважыў Жырмунскі, калі яго запрашаў у супрацоўнікі, акмеістычна, — ня ведаю, наколькі яно гэтак, але ў кожным выпадку нешта ў гэтым родзе. Дарэчы, пра Жырмунскага. Калі будзеце часамі зьявіцца дзе сьпіс супрацоўнікаў — уключайце і яго, ён на гэта ня толькі даў сваю згоду, але ён наш і пэўны супрацоўнік. Прасіў я яго, каб напісаў

артыкул аб сучаснай нямецкай поэзіі, але ён сказаў, што яму зараз цяжка аб гэтым пісаць, бо ня мае пад рукамі належных матар'ялаў, але мне парэкомэндаваў Троцкую⁵³, яна ў універсітэце якраз чытае курс сучаснай нямецкай літаратуры, а сам згадзіўся напісаць артыкул па поэтыцы, калі прыклады патрэбны будуць, дык можна будзе ўзяць з беларускіх твораў. Што ён артыкул напіша, то напэўна, — толькі цяжка сказаць, да якога нумару. Магчыма, да другога не пасьпее, бо ён вельмі заняты чалавек — ня толькі ў універсітэце, але і на вышэйшых курсах мастацтвазнаўства і ў інстытуце гісторыі мастацтва, — сказаў, што да вялікадня напіша абавязкова. З Троцкай думаю пагаманіць заўтра, якраз буду на яе лекцыі.

Ты пішаш мне, каб схадзіў я да Клейнбарта, — магчыма схаджу, — вось трэба было б з'ездзіць і да Сержпутоўскага, бо ён неяк пытаўся ў Азбукіна⁵⁴, чаму я не заходжу, — магчыма, напісаў ужо дакляраваны артыкул. Больш навін у мяне няма, толькі часта бывае сумна, прызнацца, хочацца ў Менск. У другі нумар шлю ў пачатку сакавіка “Цень Консула”.

Вітаньне ўсім. Цалуе шчыра Язэп.

№ 11

Дарагі Адам!

Гэты ліст я пішу з прычыны змены адрэсу сваёй кватэры. Я, здаецца, неяк раней пісаў, што падшукваю новую кватэру; толькі ўсё ж у самым Ленінградзе знайсці не ўдалося, — знайшоў жа ў даўнейшым Царскім, а цяперашнім “Детским селе”. Праўда, гэта крыху нявыгодна, бо поўгадзіны язды да Ленінграду, але будзе ўсё ж, здаецца, крыху лепей, як у Ленінградзе. Дарэчы скажу, кватэра ў будынку “Царскосельскаго лицею”, і якраз тая (усяго з двух пакояў), у якой калісьці жыў Пушкін. Будынак жа пад адной страхой з славутым Кацярынінскім палацам, а навакол парк з Пушкінскім бульварам, на якім яму пабудаваны помнік, вясной будзе надзвычай прыгожа, чакаю прыезду. Пераяжджаю на новую кватэру 29/II, так што ўжо па стараму адрэсу ўсякую корэспондэнцыю прыпынеце.

Ня ведаю, як будзе мая творчасць на новай кватэры, — гэта хоць і паршывая, але ўсё ж пісаў на ёй шмат. Зараз ужо скончыў “Цень Консула”, няведаю, як табе яна спадабаецца, мне ж, трэба

сказаць, бадай больш падабаецца за “Песьню вайны”. Хачу перадрукаваць на машынцы і тады паслаць, бо, здаецца, яшчэ не к сьпеху.

Магчыма, ў другі нумар прышлю і артыкул проф. Дзяржавіна⁵⁵, які зацікавіўся “Узвышшам”, узяў чытаць і даў згоду на супрацоўніцтва. Проф. Дзяржавін — гэта быўшы рэктар Унівэр[сітэту], а цяперашні дэкан майго факультэту, чытае славяназнаўства; карыстаецца популярнасьцяй і ў грамадска-політычных колах, сябра ЦВК, гэта той, які спрачаўся з Баліцкім на сэсіі ЦВК, але ён зьяўляецца прыхільнікам нацыянальных культур.

Быў я на днях у бібліотэцы Акадэміі навук, гаманіў з загадчыцай беларускага аддзелу — Арахімовіч, якая ўважліва сочыць за беларускім друкам, а, вядома, і за “Узвышшам”, дык яна мне сказала, што Акадэмія навук з чацьвёртага нумару “Узвышша” ўжо не атрымоўвае, — гэта значыць з таго часу, як перавялі друкаваньне ў Гомель. Цікава, якая ў гэтым прычына? Вы там на месцы яе ўсё ж высвятліце. Ды і Клейнборг⁵⁶ казаў мне, што Зьмітрок⁵⁷ пісаў, быццам “Узвышша” яму выслалі, але ён то не атрымаў, даў я яму свае экзэмпляры за выключэньнем 5 і 8 нумароў, якія ў Дзяржавіна. Можна вышліце, калі ня выслалі, бо мне мае экзэмпляры патрэбны.

Асаблівага ў мяне больш нічога ня чуваць. У вас там павінна быць больш навін, асабліва пасья маладнякоўскай конфэрэнцыі.

Цікава ведаць, як імя дачкі? Вітаньне ад усіх нас жонцы з дочкамі і табе.

Вітаньне ўсім. Цалуе шчыра Язэп.

26/II–28 г. Детское село. Здание лицея 4-й этаж кв. 14.
И. П. Плащинский.

№ 12

5/III–28 г.

Дарагі Адам!

Гэты ліст я ўжо пішу з новае кватэры, толькі няма чаго цікавага ў ім напісаць і ўсяго пасылаю сваю пільную просьбу. У сувязі з пераездам мае рэсурсы надзвычай выдаткаваліся, зараз я

сяджу амаль без капейкі грошай, і гэта вось мяне прымушае зьвярнуцца да цябе з гэтым лістом. Браце, ня ведаю я, як у вас з ганарарам за 1-ы нумар, можа ўжо і няма з чаго выплачваць, але прабачце мяне за маю назойлівасьць... і вышліце колькі можна. Не для роскашы, а для мізэрнага існаваньня мне патрэбны гэтыя грошы...

Калі будзеце пасылаць, дык па тэлеграфу, калі ж не, дык прашу сьпешна паведаміць.

З шчырым вітаньнем Язэп.

Детское село, здание Лицея, 4-й этаж, кв. 14.

№ 13

Дарагі Адам!

Перш за ўсё дзякую за грошы, бо было становішча вельмі кепскае; па гэтае прычыне ня мог і раней прыслаць поэмы, машыністцы аддаць — аддаў, а выкупіць ня меў за што. Поэма, як убачыш сам, з часоў нямецкай акупацыі, можа лепш было б гэту прыметку паставіць у дужках да места — 1910; адным словам, зрабі браток, так, як лепей. Прозьвішча консула Цугліч прышлося замяніць бліжэйшым да нямецкага — Отэрн, яно мне здаецца больш падыходзячым за першае. Можа нядобра, што ў поэме герой гаворыць усё амаль адным стылем; дык гэта я, можна сказаць, рабіў знарок, падначальваючы іх агульнаму мастацкаму стылю поэмы. Калі дзе ў поэме, на твой погляд, патрэбны будуць зьмены, папраўкі, дык, браток, зрабі так, як рабіў з урыўкамі “Песьні вайны”.

У сувязі з пераездам зьявіліся і новыя настроі, новыя тэмы, вершы, імі выкліканья, прышло ў трэці нумар.

Нецярпліва чакаю першага нумару часопісі; натта ж ён шмат запыніўся.

У другім лісьце напішу больш, на гэтым жа абрываю, таму што сьпяшаюся на цягнік.

Вітаньне ўсім. Цалую шчыра Язэп.

12/III—28 г.

Дарагі Адам!

З гэтым лістам пасылаю невялікі артыкул пра Тувіма дац. Пушкарэвіча і артыкул пра Чэхава проф. Дзяржавіна. Як ты і сам угледзіш, артыкулы нічым асаблівым не вызначаюцца. Зараз некалькі слоў аб аўтарах: Пушкарэвіч — гэта дацэнт унівэрсытэту, чытае курс чэскай літаратуры XIX ст. Ён абяцаў напісаць у трэці нумар артыкул пра сучасную харвацкую літаратуру; можна спадзявацца, што будзе цікавейшым за Тувімскі, таму што пытаньне для яго больш вывучанае і пад рукамі мае шмат цікавага матар'ялу, — у далейшым жа пярэйдзе і да беларускай літаратуры, бо й ён жа сам на палову беларус — з Гродзеншчыны. Проф. Дзяржавін спэцыялісты якраз не па літаратуры, а па мовазнаўству, так што гэты артыкул, калі льга так сказаць, не яго ампула, і ён яго даў ня з умовай надрукаваньня, а так, на ўсякі выпадак, калі падыдзе, бо не пасьпеў яшчэ напісаць свайго дакладнага артыкулу “Ведзітычная тэорыя”, які здолее даць усяго ў маі. Быў у мяне яшчэ артыкул яго сына⁵⁸ асьпір[анта] Унівэр[сітэта] пра Ібсэна, але мушу прызнацца, што, неяк выпадкова, згубіў. Хоць, мне здаецца, — невялікі ўрон; я яго чытаў і мне ён не спадабаўся перш за ўсё па сваёй мэтодэлёгічнай устаноўцы..., якая перашкодзіла яму зразумець літаратурны скарб вялікага драматурга; праўда, у нас і з такімі мэтодэлёгічнымі ўстаноўкамі друкуюцца артыкулы, але яны ня больш — ня менш, як толькі ацэньваюць твар часопісі. Проф. Жырмунскі ўсяго да трэцяга нумару здолее напісаць артыкул.

Дзякую за прысылку першага нумару часопісі, — чакаў жа я яго як нейкага збавеньня, як-ніяк, а пачынаем другі год выданьня...

Абяцаў я напісаць аб новым месцы свайго жыцьця. Ня ведаю, ці здолеею наогул я знайсці ў жыцьці такое б, якое ў моцы было б задаволіць і супакоіць мяне, — так яно і з новым месцам. Пабываў у новых палацах-музэях, і ў іх мяне галоўным чынам захапіла ня тое, як жылі імператары ці, скажам, пакой у кітайскім стылі, у якім чакаў Дзяржавін з одамі прыёму Кацярыны... Мяне захапіла тое, і навязла нейкім назойлівым пытаньнем, што вось мастакі-архітэктары так сьмела прытрымліваліся кожны свайго стылю; асабліва кідаецца ў

вочы ў Кацярынінскім палацы зусім самастойныя стылі Рострэлі і архітэктара, які прышоў яму на зьмену, — Камэрона (няйначы і ён добра вывучыў скарб Рострэлі, але ўсё ж ня пачаў яму наслядаваць, а прынёс сваю школу, мабыць, не да твару было яму эпігонства...). У парку надзвычай шмат розных статуй, — толькі ня ўдалося 'шчэ іх пабачыць, ацягнены драўлянымі халатамі, і толькі калі спадзе сьнег, тады іх зьнімуць. Чакаю гэтага дню нецярпліва, ён мяне, можна сказаць, тут і ўтрымлівае... От жа бываюць такія дні, што хочацца ў Менск да зарэзу. Якраз сягонья прачытаў паведамленьне, усё добра, толькі мяне здзівіла адно: газэта за 30/III, а паведамленьне ад 10/III, дзе гэта яно мурзалася дваццаць дзён?

Больш нічога ў мяне асаблівага няма, хіба за выключэньнем аднае драбніцы: праз два тыдні ў славянскім навуковым таварыстве пры унівэрсытэце буду рабіць даклад аб сучаснай беларускай літаратуры, запрапанавалі мне гэта Пушкарэвіч і Дзяржавін, вось шкада, што мала маю пад рукамі матар'ялаў, нават "Узвышша" ўсяго адзін нумар і за 1928 г.

Вітаньне ўсім хлопцам і сям'і.

З пашанай Язэп.

1/IV-28 г.

Расьпіска

Атрымаў гонарару з першага нумару "Узвышша" 1928 г. за ўрывак поэмы "Песьня вайны" 196 р. 80 к. (сто дзевяноста шэсьць руб. 80 к.)

Я. Пушча.

1/IV-28 г.

№ 15

Дарагі Адам!

Мабыць, я спазьніўся з вершамі ў 5-ы нумар? Мог бы я ў апраўданьне сваёй віны напісаць шмат, але ж гэта справы не паправіць.

Ня ведаю, ці спадабаецца табе гэта нізка маіх вершаў; мне ж, дык я і сам ня знаю... Спадзяюся ў шосты нумар прыслаць матар'ял цікавейшы, калі ўдасца выйсці з паласы інтымнай лірыкі, у якой я зараз знаходжуся; нават гэтая мая нізка па сваёй інтымнасці стаіць шмат далей ад таго, што я зараз пішу.

Дарагі Адам, калі гэтыя вершы будуць друкавацца, але ў іх ты заўважыш сякія-такія шурпатасці, дык прашу цябе прыслаць мне карэктурку з сваімі заўвагамі; калі ж друкавацца ня будуць, дык захавай у сваім архіве, бо аўтэнтыкаў у мяне амаль не засталася.

Вітаньне сям'і і ўсім сябрам.

З пашанай Язэп Пушча.

Ленінград, ул. Плеханова, д. 43, кв. 12

№ 16

[15.11.28]

Дарагі Адам!

З гэтым лістом я маю да цябе адну просьбу, хоць заўгадзя змушан папрасіць прабачэння, бо ведаю добра, які ты чалавек заняты, і табе выкраіць часу для маёй справы ня ведаю ці будзе спадручна. Усё ж жыццё прымушае мяне быць назойлівым. Справа вось у чым: яшчэ я да гэтага часу не атрымаў грошай ні з выдавецтва і ні стыпэндый, і ўжо з 1-га лістапада жыву без капейкі пры душы. Ня ведаю каго і вінаваціць, бо паслаў яшчэ быў Стасі даручэння на грошы выдавецтва, але яна іх не атрымала, таму што Ізыдар ёй сказаў, быццам выдавецтва іх мне выслала 31 кастрычніка. Не дачакаўшы гэтых грошай, напісаў я ліст быў Ізыдару, каб ён схадзіў у выдавецтва з маёй заявай на грошы, але, на правялікі жаль, ад Ізыдара аніякай весткі; пазьней напісаў у выдавецтва непасрэдна заяву і ліст на імя Крываносава⁵⁹, і вось ўжо прайшло з тыдзень і таксама ніякой весткі і ні грошай. Вось, браток, чаму я зараз змушан патурбаваць цябе. Калі ласка, зайдзі ў выдавецтва да Крываносава, ці да самога загадчыка і высвятлі гэта пытаньне. Па ўмове я павінен па 100 руб. атрымліваць кожнага месяца 1 чысла, а сёння ўжо 15, і грошай ўсё няма, таксама няма і стыпэндый яшчэ за кастрычнік. Я нічога ня маю супраць такой акуратнасці нашых устаноў, але ўсё ж

няхай бы былі яны настолькі ветлівымі і паставілі ў вядомасьць аб гэтым таго, хто павінен атрымліваць ад іх ахвяру, а то чорт ведае да чаго даводзяць.

Прашу цябе аб выніках мяне тэрмінова паведаміць, калі ж грошы з выдавецтва будуць высылаць пры табе, дык абавязкова скажы, каб высылалі тэлеграфам.

Ніякіх навін пра “Узвышша” мне Стася ня прывезла, а прызнацца, я чакаў. Нешта ж спазніўся з выходам 5-ы нумар? Я дык кожны дзень хаджу спецыяльна ў Бел[арускі] дом асьветы перагледзець газэты, ці няма там абвесткі аб выхадзе гэтага нумару. У шосты нумар я вершаў поштай слаць ня буду, а прывязу сам, бо збіраюся каля 1-га сьнежня выехаць у Менск на зімовыя канікулы, але зазначу зараз адно, ня лепшыя як былі ў чацьвёрты, пяты нумары, так што ў юбілейны наўдачу ці падойдуць?

Хоць стаў шматкроп’е і пачынай пісаць нанова. Вось толькі расьпісаўся і атрымаў дарагі для мяне твой, Адаме, ліст. Хоць і адчуваю, але ўсё ж поўнасьцю ўцяміць аздараўленьня нашай лірыкі не магу. Баюся, браток, я зараз прызнаць, што яна ляжыць на сьмертным адры. Ці ня другія гэта раньш затаіліся, а мы, трымаючы нос па паветры, кажам, што гэта ад сьсінелага трупы поэзіі. Мне здаецца, што ня ў тым пагібель поэзіі, калі poeta дайшоў у ёй да адчаю, гэта можа найшчасьлівейшая яе пара, а ў тым, калі poeta апушчаецца ў ёй да асалоды і казытаньяў апростыгучаных інстынктаў.

Найлепшым будзе здароўем для нашай поэзіі, калі поэты перастануць сябе падманіваць, а мне здаецца, што ў гэтую фазу яны і пачынаюць уваходзіць, вась таму можа і выклікан перагляд і нашага мастацкага шляху, што зусім у пару. Няхай poeta творыць так, як вырываецца з нутра, ня так, як скажам, можа зажадацца некаму на літаратурным дыспуце.

Браце Адам, ты пішаш, што апошняя нізка маіх вершаў павінна быць пунктам, яд яго ўсё ж мне трэба павярнуць у другі бок. Ну што ж я вінен, калі пасья гэтай нізкі я напісаў такія строфы:

Ты зноў прышла на мой парог
І ў хату просішся пагрэцца;
Асыпала ўсяго да ног
Лістамі сваёй жоўтай сьмерці.

Ты сыплеш іх ка мне на стол, —
Мне трохі боязна і страшна;
Асыпала ўсе сьцены й столь
І клічаш дзень мой учарашні.

Ня веру я сваім вачам,
Што ты маёй сягонья госьцяй,
Я не магу ў душы маўчаць,
мне плакаць хочацца чагосьці. І г. д.

Або з другога вершу:

Не пракляну сваіх радзінаў
Пад сіпласьць ядраў халастых;
Ізноў з чужыны на радзіму
Мне хочацца паслаць лісты.

Ня вымерлі ўсе жывыя, —
Ёсьць там радня мне па крыві.
Чаго ваўкі так з ветрам выюць?
Чыя пагібель на краі?

Якія ў хмарах завываньні!
Як бы нябожчыкаў нясуць.
Сьпяваюць сіверы літаньні
Пра радасьць нашу і пра сум.

Ці ж варта сыцюжай атуляцца —
Пад ёй сінее цела й кроў.
Ржавее дзень сыры на клямцы,
Вылазіць волас з чорных броў.

Ў людзкіх вачох асеньні сполах,
Мігрэні змучанай пары.
Я чую, як пад жоўты шolah
Ганяюць чорныя шары.

Шапоча чэрап чалавечы...
Більярдны стол... жалобны кон...
У сягоньяшні сьвяточны вечар
Прайду я ціха ля вакон.

Ня буду заглядаць у шыбы, —
Баюся радасных грымас.
Я вылечу свае ушыбы,
А покуль — ўсім спакойны час.

Ня ведаю ці ўдасца адыйсьці ад гэтага пункту і ў нізцы “Перад Аполёнам і Хрыстом”, над якою зараз працую. Няўжо ўсё будзе гэты пракляты “экспэрымэнт”.

Шчыра дзякую табе і жонцы, што дапамаглі выбрацца Стасі ў дарогу, і за грошы. Я іх бы ўжо адаслаў, каб атрымаў з выдавецтва, бо ведаю, што й вам яны вельмі патрэбны.

Чаго гэта З. Бядуля занепакоіўся пра “Салоўя”, што аж афіцыйную паперку прыслаў з Інбелкульту за подпісам Бялугі⁶⁰ Пушкарэвічу. Дарэмна ён Байкову паверыў. Неяк нядаўна Пушкарэвіч чытаў урыўкі перакладу на студэнцкім літаратурным вечары — перадавалі, што спадабаліся.

Скажы, браток, Кандрату, няхай прышле “Людзі суседзі”⁶¹ ці на мой адрас і проста Пушкарэвічу, на яго адрас, ён хоча зрабіць пераклады і з яго.

Навін больш ніякіх ня маю, спадзяюся хутка бачыцца.

Прывітаньне ўсім.

Шчыра цалуе Язэп.

№ 17

16.11.1928

Якраз учора, калі пісаў ліст, быў без капейкі, а сягоньня атрымаў і з выдавецтва, і стыпэндыю, — дарэмна толькі нарабіў табе клопату.

Дзякую за пазыку.

З пашанай Язэп.

№ 18

9/II-29 г.

Дарагі Адаме!

Меркаваў матар'ялы выслаць раней, але не ўдалося. Ня ведаю, якімі яны табе выдадуцца. Калі часамі з вершаў які не спадабаецца, дык можна выкінуць. Хоць абяцаў усё яшчэ і раней з кожным лістом у чарговы нумар выслаць цікавейшыя рэчы, так мушу паабяцаць і на гэты раз; спадзяюся ў трэці нумар прыслаць што-небудзь лепшае.

Пачытай і рэцэнзіі, і калі што адчуеш ня так, дык можаш і выправіць. Можа ня добра, што пад адным прозьвішчам? То падпішы пад аднэй Я. Кудзер.⁶²

Ведаеш брат, найшла на мяне нейкая гадкая паласа, апрыкраў Ленінград, хочацца ў Менск, можа таму, што я тут занадта адзінокі?

Чакаю з дня на дзень першага нумару сваёй часопісі, а яго ўсё як няма, дык і няма.

Браток, скажы ўсё ж яшчэ і ты Глебку, каб ён выслаў сюды нашаму дому асьветы комплект “Узвышша” за 1927 г., грошы заплачаны; пісаў я ўжо спэцыяльна паштоўку, казаў Кандрату і ўсё не памагае, прыслалі толькі апошнія два нумары за гэты год, а ў першы ж раз чатыры першыя кнігі, а за 1927 г. — нічога. Няхай не аткручваюцца, што выслалі, бо няпраўда.

Моцна цалую. Язэп.

№ 19

Дарагі Адам!

Доўга я думаў, як назваць гэту нізку маіх вершаў, але да новага нічога не дадумаўся. Калі да друку прапушчаны, дык пастаў такі загаловак: “Перад скупым абліччам часу”, усё ж ён увязваецца больш-менш з усімі вершамі. Перасылаю табе і рэцэнзію на Лужанінавы “Крокі”, калі падыйдзе, дык можа яшчэ будзе ня позна і ў гэты нумар?

Чакаю другога нумару і буду рыхтаваць матар’ялы ў чацьвёрты.

Вітаньне ўсім. Цалую Язэп.

23/III–29 г. Ленінград

№ 20

6/6–33 г. Шадрынск

Добры дзень дарагі Адам!

Ня дзівіся, браток, майму маўчаньню, я прызвычаіўся ўжо маўчаць. Хутка тры гады, як я маўчу, — хоць часамі і не пад сілу бывае. Дарагі Адам, для сваіх лепшых сяброў я застаўся ўсё тым жа ранейшым сябрам, хоць і маўчу. Маё маўчаньне на сёньня — адзнака мае прыязні да маіх сяброў. Жыву я тут з сям’ёй. Жыць цяжка было — асабліва гэты год. Працую бухгалтарам Райлесхоза, — настаўнікам не дазволілі. Бачыш, як процілегласьць! Прымуслілі знайсці “пoeзію” у складаньні балянсаў, але і гэта патрэбна. Дачушкі падрасьлі, — зьбіраюцца і яны паслаць лістоўку да Лоры і Алесі, мабыць гэтымі днямі і вышлюць.

Шкада, браток, Жылкі... Адзінота і чужына, відавочна, прысьпешылі яго сьмерць. Памянем яго цёплым сяброўскім словам... Цікава ведаць, дзе ён памёр, і дзе, і хто яго пахаваў?

Можа прызвычаюся пісаць лісты і на другі раз напішу больш, а покуль бывай здароў, браток! Цалую Язэп.

P/S Прыміце ўсёй сям'ёй вітаньне ад нас усіх. Мой адрэс шмат разоў мяняўся, а зараз такі: г. Шадринск. Октябрьской Революции, 108.

№ 21

г. Шадринск. Ленинская № 183

15/II-35 г.

Дарагі Адам!

Я зноў перад табою вінават сваім доўгім маўчаньнем. Прабач, і разам з тым зразумей, што мы зараз бухгалтары, і што гэта парода людзей ня вельмі словаахвотлівая бывае ў канцы года, калі складае свае “клясычныя” гадавыя справаздачы. Гэтаю прыемнасьцю быў і я заняты, і 20 студзеня выяжджаў з ёю ў Сьвярдлоўск у трэст. Пражыў я там каля паўмесяца, папаў на чырвоную дошку, ды, акрамя гэтага, спаткаў на Сьвярдлоўскіх вуліцах Нікановіча⁶³. Ён стала пражывае ў Сьвярдлоўску (на 3 гады) і працуе літаратурным (?) рэдактарам па гісторыі фабрык і заводаў. Таксама дачуўся тут, што Калюга⁶⁴ вельмі сумуе ў Ірбіце за картатэкай.

А можа табе, браце Адам, гэтыя навіны і мала цікавы, то пакінем іх на пасья, а зараз хачу цябе запытацца: ці пераехала да цябе сям'я, як з працай і калі можна чакаць абяцання карткі? Ня толькі я адзін іх чакаю, але і ўся мая сям'я. Усе, усе чакаем!.. Пакуль карткі, а праз месяцаў пяць-шэсьць і ў госьці. Я, браток Адам, можа і сьмешна крыху, але амаль штодзень падлічваю, колькі яшчэ часу засталася, ды шукаю ў памяці ды па карце месца свайго новага аселішча. Ня ведаю куды, але хацелася б у цяплейшы край. Можа рушыма куды і разам? Пішы — чакаем.

Прывітаньне ўсёй сям'і і Антосю⁶⁵.

Моцна цалую Язэп.

15/VI-35 г.

Любы Адам!

Гэтымі днямі меў шчасьце атрымаць тваю паштоўку. Цікава, браток, што мы жывем аднолькавымі, можа, пакуль што, толькі марамі. Гэта, каб хутчэй пачаць дыхаць вольным паветрам, ды яшчэ дзе-небудзь на паўднёвым узмор'і. Ты дык ужо нават і выбраў адзін з найпрыгажэйшых пляжаў. Я ж яшчэ, хоць і выбіраю, але выбары мае, пакуль, у поўнай залежнасьці ад настрояў. Я з прыемнасьцю прымаю тваё жаданьне, — асяліцца нам дзе-небудзь разам. Што ж да Анапы, то хоць я дакладна і ня вывучаў гэтага месца, але баюся я, каб ня было яно малярыйнае, бо навакол там мясцовасьць страшэнна малярыйная (пра гэта мне апавядалі людзі, якія адтуль прыехалі і самі хварэлі), а, па-другое, гарадок зусім маленькі і каб ня было цяжкавата нашаму брату з работай. Па-мойму, браток, калі ўжо ехаць на дзіцячы курорт, то лепш у Еўпаторыю — і клімат надзвычайны, і горад бальшы. А як бы ты глядзеў, каб заместа курорта — паехаць у такі горад, як Таганрог. І на ўзмор'і, і кватэру можна мець, і работу, і ня глуш. А то, зрэшты, каб асяліцца недалёка і ад Масквы, і ад радзімы — у сваім кліматычным поясе, як Орёл, Ліпецк, а можа і Варонеж. Бачыш, Адаме, якая ў мяне разьбежнасьць. У цябе, відаць, выбар больш сталы.

Мы зьбіраемся з ад'ездам адгэтуль, калі ўсё добра будзе, у жніўні, паміж 5-20. Добра было б, каб і ты гэтымі датамі зьбіраўся на ад'езд, ды можа ў якой Маскве і спаткаліся б. Там сее-тое высьветлілі б, ды і накіраваліся б далей.

Цікава, куды зьбіраецца Уладзік, Антось? Пішы, браток, чакаю. Вітаю Антося. Прывітаньне ад усіх тваёй сям'і.

Цалую Язэп.

№ 23

24/VII-35 г.

Шадрынск

Добры дзень, дарагі Адам!

Пяцігодку адстукалі! Хутчэй, браток, паведамі, што з тваім вызваленнем. Мне казалі, заўтра зайсьці за дакументамі. Відавочна, будзем “вольнымі” грамадзянамі. Толькі, дзе нам, гэтакім “вольным”, прытулак знайсьці? Я зараз горш ня ведаю, як нават раней. Можа ты мяне, браток, выручыш у гэтым. Маё зараз становішча такое, як быццам бы ўсе дарогі зьбегліся ў Шадрынск, а па якой з яго выехаць то і ня ведаю. Праўда, мне прапануюць работу ў сваім трэсьце ў Сьвярдлоўску, абяцаюць нават і кватэру. Але я, калі быў гэты раз з квартальнай справаздачай, канчаткова згоды ня даў і не дагаварыўся, бо Сьвярдлоўск горад дарагі ды і бухгалтарам, праўду кажучы, мне больш як абрыдла. У кожным разе я зараз буду чакаць ад цябе, браток, ліста сталага і разважлівага. Паўтараю, Адаме, ліста, а не паштоўкі. Можа ён мяне выведзе з мае нерашучасьці. А покуль буду сябе афармляць у савецкія ды профсаюзныя грамадзяне. Адпачынку яшчэ ня браў, а як ты? Можа спаткаліся б ў часе адпачынку? Вітай Антося. Ды няхай ён зьездзіць у Менск, я і то на восень хацеў бы сабрацца.

Моцна цалую твой Язэп.

№ 24

16/VIII-35 г. Шадрынск

Любы Адам!

Ужо другая твая паштоўка і ўсё з аднымі і тымі ж няпрыемнымі навінамі. Які цяжкі маральны ўдар, гэтыя нечаканыя два гады! Я не разумею ў чым тут справа? Напрыклад, у Шадрынску ніводнага ня было такога выпадку. Усіх акуратна вызвалялі. Таксама і мне 25 ліпеня далі пасьведчаньне на вызваленьне, па якому я атрымаў ужо трохгадовы пашпарт⁶⁶. Але зараз маё адчуваньне з гэтым пашпартам зноў адзінокага. А я спадзяваўся, што будзема дзе-небудзь разам. А цяпер?.. Куды накіравацца і сам ня ведаю.

Меркаваў выехаць у жніўні, відавочна ж давядзецца ехаць пазьней — увосень. Зьбіраю пакуль што адрасы. І ў сувязі з гэтым і да цябе, Адаме, маю просьбу. Ты меркаваў ехаць у Анапу, маючы на прымеце пакой у свайго саслужыўца. Можа ты з ім спісаўся б, ці ня ўступіў бы ён мне хоць часова пакою. Калі б на гэта ён згадзіўся б, то, магчыма, і я рушыў бы ў Анапу, а там відаць было б, як у далейшым. Усё ж ахвота куды на поўдзень і пажаданы пераезд увосень і праз Маскву. Хацелася пабываць у Маскве ў тэатрах ды яшчэ сям-там. Бо трэба сказаць, што па гэтым у Шадрынску за 4 гады згаладаўся. Ахвотна б паехаў на Вятку, каб пабачыцца з табой. Але ж з Шадрынска цягнік ідзе на Маскву па Казанскай дарозе.

Вітай сяброў і сваю сям'ю. Можа хоць праз 2 гады, ды будзем разам.

Цалую Язэп.

№ 25

28/IX-35 г.

Любы браце Адам!

Атрымаў тваю паштоўку і сьпяшаюся з адказам. Мае зборы ў дарогу на поўным ходзе. Мяркую выехаць 10 кастрычніка. Выехаў бы і раней, але мой заступнік можа выйсьці на работу не раней 8 кастрычніка. Відавочна, едзем на Анапу, бо яшчэ ты, браток, гэтак удала пра яе напісаў, адумysłова падкрэсьліўшы анапскае віно. Браце Адам, першы кубак анапскага віна п'ю за тваё здароўе і за тваё хутчэйшае вызваленьне. Можа я нават буду праяжджаць і праз Вятку. Усё залежыць ад таго, ці дастану білет у Шадрынску на цягнік простых зносін да Масквы. Калі не, — то давядзецца рабіць перасадку ў Сьвярдлоўску і хутчэй за ўсё, што на цягнік паўночнай чыгункі. Магчыма, з Сьвярдлоўску паведамлю. Напішы да знаёмага.

Цалую Язэп.

P/S Вітай сям'ю Антося. Пішу мала, каб хутчэй дайшло.

Анапа 10/II-36 г.

Добры дзень, браце Адам!

Жыву я ўжо ў Анапе чацьвёрты месяц і дзіву даюся, што не магу ні аднаго атрымаць ліста, а таксама і ад цябе, дарагі Адам. Можа ты змяніў адрэс і не атрымаў мае паштоўкі? Усё ж яшчэ я наважыў напісаць да цябе, можа і адгукнешся? Сумнавата мне, браток, у Анапе, не зважаючы і на мора, і на цёплыя сонечныя дні. Бадай я лепш сябе раней адчуваў, як зараз, прынамсі я ведаў сваё становішча. Настаўнічаць не ўдалося, працую бухгалтарам, але ўмовы працы няважныя. Відавочна, на лета дзевяццацца шукаць новага месца аселішча, а дзе — то ня ведаю яшчэ і сам. Калі гэтая мая паштоўка дойдзе, то неўзабаве адкажы, браток, як вы крэпіцеся, ды як твая сям'я.

Цалую Язэп.

Адрэс. Азова-Чорноморскі край

Анапа, ул. Кірова № 96

---

1. Іван Іванавіч Замоцін (1873–1942) — рускі і беларускі літаратуразнавец.

2. “Шыпшына” — зборнік лірыкі П. Глебкі. Мн., 1927. Пад псеўданімам Я. Кудзер Я. Пушча надрукаваў на яго рэцэнзію ў час. “Узвышша” за 1927 г. № 5

3. Юльян Тувім (Tuwim) (1894–1953) — польскі паэт.

4. Маецца на ўвазе часопіс “Узвышша”.

5. А. К. Сержпутоўскі (1864–1940) — беларускі этнограф і фалькларыст. У той час працаваў у этнаграфічным аддзеле рускага музея ў Ленінградзе.

6. Я. Пушча жыву у той час на Васільеўскім востраве, 9 лінія, д. 6, кв. 8. Хто быў гаспадаром кватэры — устанавіць не ўдалося.

7. В. М. Жырмунскі (1891–?) — рускі філолаг, прафесар Саратаўскага, затым Ленінградскага універсітэтаў.
8. Маецца на ўвазе паэма Я. Пушчы “Песьні вайны”.
9. В. В. Сіпоўскі (1872–1930) — рускі літаратуразнавец і педагог, прафесар Ленінградскага універсітэта.
10. Келтуяла Васіль Апанасавіч (1867–1942) — рускі літаратуразнавец.
11. Кандрат Крапіва (К. К. Атраховіч; 1896–1991) — народны пісьменнік Беларусі, вучоны, грамадскі дзеяч, акадэмік АН Беларусі.
12. Ул. Жылка (1900–1933) — беларускі паэт, перакладчык, крытык.
13. Маецца на ўвазе літаратурная старонка газеты “Звязда”, у якой працаваў Ул. Жылка па прыездзе з Прагі.
14. Станіслава Эдуардаўна Плашчынская — жонка Я. Пушчы.
Галіна Плашчынская — старэйшая дачка Я. Пушчы.
15. Ганна Іванаўна Бабарэка — жонка А. А. Бабарэкі.
Элеанора Адамаўна Бабарэка — старэйшая дачка Ганны і Адама Бабарэкаў.
16. Г. С. Бярозка (1905–1982) — празаік, крытык, літаратуразнавец, адзін з вядучых крытыкаў часопіса “Узвышша”.
17. Маецца на ўвазе санет “Прамерыць гоні шмат разоў араты”. “Узвышша”, 1927, № 4.
18. У дужках радок з вышэйпазначанага санета Ул. Дубоўкі.
19. Маецца на ўвазе раман Кузьмы Чорнага “Сястра”. “Узвышша”, 1927, № 2–6, 1928, № 1–2.
20. Маюцца на ўвазе героі аповесці З. Бядулі “Салавей” і фельетона К. Крапівы “Ідзі”.
21. Б. М. Эйхенбаум (1886–1959) — рускі гісторык літаратуры, прафесар Ленінградскага універсітэта.
22. Т. Кляшторны (1903–1937) — беларускі паэт, перакладчык.

23. Ул. Дубоўка (1900–1976) — беларускі паэт, празаік, перакладчык, адзін са стваральнікаў “Узвышша”.

24. Маецца на ўвазе эмблема літаратурнага згуртавання “Узвышша”.

25. Ізыдар Плашчынскі (1908–1986) — літаратуразнавец, крытык, перакладчык, родны брат Язэпа Пушчы.

26. Гэтыя радкі, відавочна, выкліканы артыкулам Т. Глыбоцкага (А. Дудара) “З літаратурнага блакноту: Літаратурныя сектанты”, надрукаванага ў газеце “Савецкая Беларусь” 4.12.1927 г.

27. Тут і далей маецца на ўвазе група пісьменнікаў, якія гуртаваліся вакол часопіса “Полымя”.

28. Маецца на ўвазе А. В. Баліцкі (1891–1937) — дзяржаўны дзеяч БССР, на той час наркам асветы БССР і яго рашэнне аб наданні М. М. Пятуховічу (1891–1937) у кастрычніку 1926 г. звання прафесара кафедры беларускай літаратуры БДУ.

29. Вар — адзін з псеўданімаў Зм. Ф. Жылуновіча (1887–1937).

30. Гаворка ідзе пра часопіс “Узвышша”, № 5 за 1927 год.

31. Маецца на ўвазе артыкул З. Снежкі (сапр. Дз. Белы) “Кастрычнік і замежная літаратура”. Дадаізм (франц. dadaisme — “канёк”, улюбёны занятак) — мадэрнісцкая літ.-маст. плынь у Заходняй Еўропе. Унанімізм (франц. unanimité — аднадушны) — літаратурная плынь у французскай літаратуры 10-х гадоў XX ст.

32. Тыраж часопіса “Узвышша” друкаваўся ў тыпаграфіі “Палесдрук” у Гомелі.

33. Маецца на ўвазе атлас Беларускага НДІ сельскай і лясной гаспадаркі, які арганізаваў і ўзначаліў Г. І. Гарэцкі (1900–1988).

34. П. Трус (1904–1929) у маі 1926 г. стаў сябрам “Узвышша”, але ў хуткім часе вярнуўся ў “Маладняк”.

35. Кузьма Чорны.

36. Кузьма Чорны і Кандрат Крапіва.

37. Юрый Лірынін — герой паэмы Я. Пушчы “Песня вайны”. Пазней аўтар імя героя зменіць на Юрый Іскрыніч.

38. Руцэрн, Антокаль — героі паэмы Я. Пушчы “Песня вайны”.

39. Маецца на ўвазе фельетон М. Лужаніна (А. А. Каратая) (1909–2001).

40. А. А. Сянкевіч (1884–1939) — крытык. Тут маецца на ўвазе яго артыкул “Сацыяльныя матывы творчасці, або сабачыя лісты паэта Язэпа Пушчы”, змешчаны ў газ. “Звязда” за 11 студзеня 1928 г.

41. Ф. Ярэміч (1891–1951) — дзеяч беларускага нацыянальнага адраджэння ў Заходняй Беларусі.

А. Станкевіч (1892–1949) — беларускі каталіцкі святар, гісторык, публіцыст, літаратуразнавец, дзеяч беларускага нацыянальнага адраджэння ў Заходняй Беларусі.

42. Асобу высветліць не ўдалося.

43. Асобу высветліць не ўдалося.

44. І. Ю. Крачкоўскі (1883–1951) — вучоны-ўсходазнавец, акадэмік АН СССР, прафесар Ленінградскага ўніверсітэта.

45. Я. Ф. Карскі (1861–1931) — філолаг-славіст, акадэмік Пецярбургскай АН, прафесар Ленінградскага ўніверсітэта.

46. Далей Язэп Пушча змяшчае ўступ да паэмы “Цень Консула”, якая была надрукавана ў час. “Узвышша” № 2 за 1928 г. пад назвай “Песня акупацыі”.

47. Алесь Звонак (1907–1996) — паэт, драматург, перакладчык, тэатразнавец.

48. Алесь Дудар (сапр. А. А. Дайлідовіч; 1904–1937) — паэт, крытык, перакладчык.

49. А. Гурло (1892–1938) — паэт, драматург, перакладчык.

50. Цішка Гартны (Зм. Ф. Жылуновіч).

51. Маецца на ўвазе паэма Ул. Дубоўкі “Кругі”.

52. Акмеізм — мадэрнісцкая плынь у паэзіі 10-х – 20-х гадоў, адным з прадстаўнікоў якой быў рускі паэт М. Гумілёў (1886–1921). Адамізм — адзін з назоваў акмеізму.

53. У Я. Пушчы памылка, М. Л. Тронская (1896–?) — рускі літаратуразнавец, германіст, прафесар Ленінградскага ўніверсітэта.

54. М. В. Азбукін (1894–1943?) — беларускі краязнавец, географ, дзеяч бел. нац. руху.

55. Н. С. Дзяржавін (1877–1953) — рускі літаратуразнавец, гісторык, у 1922–1925 гг. рэктар Ленінградскага ўніверсітэта, затым загадчык кафедры славянскай філалогіі.

56. Л. М. Клейнбарт (1875–1950) — рускі крытык і публіцыст, на той час кіраўнік літаратурнай студыі Пралеткульта ў Ленінградзе.

57. Змітрок Бядуля.

58. К. Н. Дзяржавін (1903–1956) — рускі літаратуразнавец і перакладчык.

59. Крываносаў — дырэктар Белдзяржвыдавецтва.

60. Бялуга (1885 – пасля 1960) — з 1929 г. віцэ-прэзідэнт Бел АН.

61. “Людзі суседзі” — апавяданне К. Крапівы, надрукаванае ў час. “Маладняк” за 1925, № 9.

62. Адзін з псеўданімаў Я. Пушчы.

63. М. Нікановіч (1902–1944) — беларускі празаік, крытык.

64. Л. Калюга (1909–1937) — беларускі празаік, перакладчык.

65. А. Адамовіч (1909–1999) — беларускі літаратуразнавец, крытык.

66. У лісце да Я. Пушчы ад 23 ліпеня 1935 г. Адам Бабарэка напісаў: “21 ліпеня выклікалі шэфы і абвясцілі, што пастановаю асобай нарады НКВД тэрмін ссылкі мне працягнен на 2 гады” (БДАМЛМ. Ф.26. В.1. Адз.зах.53. Арк.6).